

NOWE MIASTO NAD PILICĄ W NIEPODLEGŁEJ (1917-2018)

Nowe Miasto (obecnie w województwie mazowieckim, powiecie grójeckim) powstało na gruntach wsi Pobiedna należących do rycerza Prandoty na podstawie aktu lokacyjnego wydanego 27 grudnia 1400 roku w Rawie Mazowieckiej przez Siemowita IV księcia mazowieckiego. Otrzymało ono prawo chełmińskie i było miastem prywatnym.

Herbem Nowego miasta jest wieża z dwoma mieczami i otwartą bramą.

Wersja XVII-XVIII- wieczna zdj. 001

Wersja XX wieczna zdj.002

W 1869 roku na mocy ukazu cara Aleksandra II z dnia 1 czerwca miasto zaliczono do rzędu osad. Ukaz wszedł w życie 19 maja 1870 roku.

W 1918 roku szef administracji okupacji niemieckiej dekretem z dnia 18 sierpnia (zarządzenie Nr 65 c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce) osadę Nowe Miasto podniósł do rangi miasta. Obecna oficjalna nazwa Nowe Miasto nad Pilicą została urzędowo zatwierdzona 1924 r.

Akt nadania praw miejskich Zdj.003 i 003A

Na burmistrza powołany został Jan Damazy Zienkowski (ur. 1860, zm. 1932) właściciel apteki i działacz społeczny.

W dniu 12 listopada 1918 roku rano zaczęto odbierać broń Niemcom, a po południu miasto było już wolne od okupacji. Komendant Obwodu Witold Oldwit Pusłowski mianował komendantem placu w Nowym Mieście Jerzego Bruzda-Lewandowskiego. W rozbrajaniu okupantów brali udział członkowie powstałej w mieście w 1917 r. oddziału POW - Polskiej Organizacji Wojskowej.

Przed władzami miasta i mieszkańcami stało niezwykle trudne zadanie odbudowy miasta oraz zapewnienia stabilizacji społecznej i gospodarczej. Jesienią 1914 r. miasto znalazło się w strefie przyfrontowej. W wyniku walk duża jego część została zburzona a Zakład Przyrodolecznicy w znacznej części spalony. Mieszkańcy miasta byli narażeni na samowolę jak również bezwzględne traktowanie przez żołnierzy armii rosyjskiej. W lecie 1915 r. rozpoczęła się okupacja niemiecka. Pilica stanowiła granicę oddzielającą okupację austriacką i niemiecką. Granica ta zerwała więzi ekonomiczne i społeczne z miejscowościami

za Pilicą, co mocno uderzyło w możliwości gospodarcze miasta. Kontrybucje, podatki i inne powinności na rzecz okupanta dokumentnie zubożyły ludność.

Z taką spuścizną musiała się zmierzyć powołana zgodnie z zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 XI 1918 w wyniku kooptacji Rada Miejska składająca się z 18 radnych. Burmistrzem wybrany został Jan Wrzesiński, który pełnił swoją funkcję do 1928 roku. Jan Damazy Zienkowski został delegatem do sejmiku powiatowego w Rawie Mazowieckiej.

zdj. 004 Pierwsza rada miejska

Następnymi burmistrzami byli:

Jan Damazy Zienkowski (1929 - 1930)

Mikołaj Cieciewicz (1930 - 1934)

Jan Longinus Zienkowski (1934 - 1945) aresztowany przez NKWD i wywieziony w głąb Rosji, skąd nie powrócił.

Przed nowymi władzami stanęło trudne zadania. Przed wybuchem I wojny światowej Nowe Miasto ("Opis Królestwa Polskiego Do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego" Warszawa 1907 r.) liczyło 4766 mieszkańców. Według spisu ludności z 1921 roku w Nowym Mieście było ich 3761, z tego 2089 wyznania katolickiego, 1667 wyznania mojżeszowego, inni 6. Obywatelstwo polskie deklarowało 99,4%. (Skorowidz miejscowości RP z opracowany na podstawie spisu ludności z dnia 30 IX 1921r. pow. rawski str. 319).

W mieście przed I wojną nie było przemysłu. Już na początku wojny Nowe Miasto opuściło większość bogatych obywateli a później pracownicy Zakładu Przyrodoleczniczego, urzędnicy i rzemieślnicy szukając spokojniejszego miejsca i pracy. Tak jak przed I wojną światową na terenie miasta w roku 1928 było 229 ha użytków rolnych, w tym łąk i pastwisk 41 ha. Mieszkańcy miasta byli właścicielami 331 gospodarstw rolnych, z których tylko 6 miało powierzchnię upraw większą niż 5 ha. ("Powiat Rawski" str. 294, 296) . W większości były to ogrody warzywne i sady. Hodowano drób i inne zwierzęta w tym krowy, świnie, kozy itd.

Ciężką sytuację ratowały czwartkowe jarmarki oraz miesięczne i doroczne targi na Św. Marcina (11 listopada), na które zjeżdżały rzesze ludzi z najdalszych stron

kraju. Prowadzono tu handel koźmi, bydłem, trzodą, skórami, kozuchami i wozami.

zdj.005 Targ w Nowym Mieście.

Gospodarowanie na roli było dodatkiem do działalności urzędniczej, rzemieślniczej, handlowej itp. lub odwrotnie. Ludność pochodzenia żydowskiego prawie wcale nie posiadała użytków rolnych i trudniła się szczególnie handlem, rzemiosłem i innego rodzajami usługami. W mieście było duża grupa osób żyjąca z pracy dorywczej: służące, parobcy, komornicy.

Wraz ze śmiercią dr Bielińskiego 19 sierpnia 1919 r. została pogrzebana nadzieja na reaktywację Zakładu Przyrodoleczniczego, który przez 40 lat miał decydujący wpływ na rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny miasta ("Dzieje Nowego Miasta nad Pilicą" 2011 r.(str. 47 – 63 plik nr 034).

Zakład Przyrodoleczniczy zdj. 006

Dr Jan Bieliński zdj. 007
zdj.007A

Tablica dr Jana Bielińskiego

Również po wojnie wielu mieszkańców Nowego Miasta wyjechało do dużych ośrodków jak Warszawa czy Łódź lub wyemigrowało za granicę. Przez 10 powojennych lat ludność miasta wzrosła tylko o 3,1%.

Jednym z pierwszych zadań stojącym przed samorządem był rozwój szkolnictwa. Mimo trudności zgodnie z dekretem o powszechnym obowiązku szkolnym z 1919 roku nauczaniem objęto 96% dzieci. Magistrat zakupił budynek po magazynie solnym, dobudował skrzydło i przeznaczył na 7 klasową szkołę powszechną. Do drugiej szkoły powszechnej uczęszczały dzieci wyznania mojżeszowego.

Uczniowie i Wawer zdj.008
Budynek szkoły powszechnej zdj. 009

W roku 1919 przeniesiono siedzibę magistratu z XVIII wiecznego drewnianego dworku przy ulicy Szerokiej do murowanej kamienicy przy obecnym placu O. H. Koźmińskiego 2, w którym znalazło się pomieszczenie dla urzędu pocztowo-telegraficznego. Był on wykorzystywany przez cały XX wiek. Na budynek zaciągnięto pożyczkę, która przez wiele lat była obciążeniem dla budżetu miasta.

Stary magistratu zdj. 010

Nowy magistrat zdj.011

Związku z wojną polsko-bolszewicką w lipcu 1920 roku powstał Komitet Werbunkowy do Armii Ochotniczej i Komitet Pomocy Żołnierzowi przekształcone później w Obywatelski Komitet Ochrony Państwa. Zarejestrowano 20 ochotników. Mieszkańcy miasta aktywnie popierali powstania śląskie czy plebiscyt na Warmii i Mazurach zarówno na wiecach i zebraniach jak i uczestnicząc w zbiórkach na ich rzecz.

Dyplom E. Sepczyńskiego zdj.012

Mieszkańcy miasta aktywnie uczestniczyli w wydarzeniach tamtego okresu. Frekwencja w wyborach była bardzo wysoka.

W wyborach do sejmiku ustawodawczego w styczniu 1919 r. wzięło udział 1391 (73, 4%) uprawnionych do głosowania.

Poszczególne listy otrzymały następujące liczby głosów: Zjednoczenie Narodowe i listy pokrewne 996 głosów (65, 6%), PSL Wyzwolenie 82 (5, 9%) PSL Piast 9 (0, 6%), PPS 9 (0, 6%), Listy żydowskie 573 (27,1%). ("Powiat Rawski" str. 325).

W wyborach do sejmiku w 1922 r. wzięło udział 1584 (86, 6%) uprawnionych do głosowania.

Poszczególne listy otrzymały następujące liczby głosów: Chrześcijański Związek Jedności Narodowej 802 (50, 5%), PSL Wyzwolenie 10 (0, 5%), Piast 9 (0, 5%) PPS 184 (11, 5%), Blok Mniejszości Narodowych 327 (20, 5%), Związek Proletariatu Miast i Wsi 6 (0, 3%), Bund 242 (15,2%).

W wyborach do sejmiku 1928 r. udział wzięło 1742 (88, 7%) uprawnionych do głosowania.

Poszczególne listy otrzymały następujące liczby głosów: PSL Wyzwolenie 16 (0, 9%), BBWR 206 (11, 9%), Lista Katolicko-Narodowa 695 (42, 5%), PPS 160 (9, 1%), Piast i Chrześcijańska Demokracja 9 (0, 5%), Blok Mniejszości Narodowych 190 (11, 6%), Bund 188 (10, 8%), Stronnictwo Chłopskie 0 głosów. ("Powiat Rawski" str. 345)

W wyborach do sejmiku w 1930 r. wzięło udział 1677 (86, 6%) uprawnionych do głosowania.

Poszczególne listy otrzymały następujące liczby głosów: Lista Narodowa 554 (34, 4%), Centrolew 27 (1, 6%), BBWR 465 (29%), Lista Jedności Robotniczo-Chłopskiej 165(10, 2%), PPS Frakcja Rewolucyjna 66 (4, 9%), Z L Ch Samopomoc 0.

("Powiat Rawski" str. 353)

Jak widać najsilniejszą pozycję w Nowym Mieście miało Stronnictwo Narodowe. Głównym przywódcą tej partii był dr Stanisław Gutkiewicz. Będąc w opozycji do rządu był jednym z organizatorów wyborów 1935 r. Prawica popierająca rząd zrzeszona była w BBWR. Lewicę reprezentowała PPS ze stałym niedużym poparciem. Śladowe poparcie miała KPP. Mało wiadomo o organizacjach żydowskich. Na listę lewicowej partii Bund w 1928 r. głosowało ponad 19 % mieszkańców. Prawie żadnego wpływu w mieście nie miały partie chłopskie.

Wspomnienie o Stanisławie Gutkiewiczu z plik.013.zdj. 013A

Okres po I wojnie światowej to rozkwit zakonów niehabitowych. Założycielem ich był ojciec Honorat Koźmiński zakonnik w tutejszym klasztorze Braci Mniejszych Kapucynów. Miały one bardzo duży wpływ na stosunki społeczne i gospodarcze miasta. W okresie międzywojennym działały:

Zgromadzenie Braci Sług Maryi Niepokalanej (tercjarze).

Zadaniem zakonu było opieka nad sierotami i nauczanie rzemiosła. W maju 1919 roku została otwarta 3 klasowa Szkoła Doksztalająca. Nauka odbywała się w lokalu Zakładu Rzemiosł Różnych Zgromadzenia Zakonnego im. Św. Józefa przy pl. O.H. Koźmińskiego 9, gdzie uczono młodzież męską zawodów rzemieślniczych: krawiectwa, piekarnictwa, cholewkarstwa, szklarstwa i ogrodnictwa. Wybudowano nowoczesną piekarnię, założono gospodarstwo rolne z pasieką i szklarnią. Zakon prowadził też ośrodek wychowawczo-opiekuńczy.

Budynek tercjarzy zdj. 014

Wnętrze szkoły tercjarzy zdj.015

2) Zgromadzenie Córek Maryi Niepokalanej - Niepokalanki, ul.

Rawska 5

Początkowo działały pod nazwą Towarzystwa Oświatowo - Wychowawczego „Caritas”. Siostry Niepokalanki prowadziły ochronkę dla dzieci, kursy kroju i szycia oraz internat dla dziewcząt. Działo też przedszkole Towarzystwa Caritas

imienia Królowej Korony Polskiej.

3) Zgromadzenie Sióstr Córek Najczystsze Serca Najświętszej Maryi Panny - Sercanki. Plac O.H. Koźmińskiego 5
Pierwszą szkołę średnią założyły w 1910 roku. W 1918 roku przekształcono ją w 5 klasowe progimnazjum, które w 1926 roku uzyskało prawa szkoły państwowej.

4) Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej – Służki,

pl. O.H. Koźmińskiego 4
Prowadziły Jadłodajnię (gospodę) dla pielgrzymów i sklep. Zajmowały się introligatorstwem, tkactwem, wyrobem szat kościelnych.

Gospoda Służek zdj.016

5) Zgromadzenie Sióstr Wspomożycielek Dusz Czyścowych – Wspomożycielki,

pl. Kościuszki 11
Zajmowały się pomocą starszym i chorym, prowadziły Szpitalik.

6) Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi – Honoratki, plac O.H. Koźmińskiego 18.

Prowadziły sierociniec, gospodarstwo rolne, try kociarnię, różne kursy dla dziewcząt.

Ze względu na ilość zakonów Nowe Miasto jest często nazywane **Małym Watykanem**. Jak wynika z przytoczonych danych opieka przedszkolna, pomoc społeczna, nauka na kursach i w szkołach niepow szechnych dla dzieci i młodzieży katolickiej zmonopolizowana była przez zakony.

W mieście działały cech rzemieślnicze oddzielnie dla katolików i żydów.

Zrzeszały one krawców, rzeźników, szewców, cholewkarzy, kowali i ślusarzy.

Sztandar cechu żydowskiego zdj.017

Dyplom mistrzowski zdj.018

Dyplomy czeladniczy zdj. 019

Stronnictwo Narodowe prowadziło w latach trzydziestych bojkot sklepów i rzemieślników żydowskich. W 1935 roku doszło do rozruchów. Przywódca

Narodowców dr Stanisław Gutkiewicz został osadzony w Berezie Kartuskiej. Wielu mieszkańców żydowskiego pochodzenia, zwłaszcza bogatszych, asymilowało się, biedniejsi byli bardziej ortodoksyjni i stanowili dość zamkniętą społeczność. Wspólna nauka dzieci obu wyznań zaczęła się dopiero po reformie szkolnej Jędrzejewicza.

W mieście oprócz kościoła Farnego i klasztoru Braci Mniejszych Kapucynów była największa w centralnej Polsce modrzewiowa synagoga.

Fara zdj.020

Klasztor Kapucynów zdj. 021

Synagoga zdj. 022

Wielką szkodą dla miasta było to, że ponad 700 hektarowy "Majątek Nowe Miasto" należał do gminy Góra. To właścicielowi Gustawowi Bławdziewiczowi i jego rodzinie zawdzięczać należy pobyt w Nowym Mieście prezydenta Mościckiego oraz organizowane kilkakrotnie zawody konne.

W pałacu nowomiejskim raz w roku w karnawale odbywały się bale, na których bywała polska elita, w tym skoligaceni z Bławdziewiczami Sapiehowie, Łubieńscy i Tyszkiewiczowie.

Zdjęcie pałacu zdj. 023

W mieście praktykowało dwóch lekarzy: Piotr Głuszkiewicz i Stanisław Gutkiewicz oraz felczer Boruch Moszkiewicz. Porody odbierały dwie akuszerki: Rudolfina Królska i Rozalia Moszkiewicz. Opiekę nad zwierzętami sprawował lekarz weterynarii Andrzej Pawlik.

O porządek w mieście i okolicy dbali policjanci z posterunku policji.

Związek Kolejarzy zbudował prewentorium, w którym leczono dzieci zagrożone gruźlicą.

Zdjęcie prewentorium zdj.024

Apteka zdj. 024A

Bibliotekę Miejską prowadził dr Piotr Głuszkiewicz.

W mieście działał Sąd Pokoju i kancelarie notarialne rejentów Jacynicza i Grotowskiego. W roku 1929 wybudowano budynek sądu (obecnie róg ulicy Ogrodowej i Szkolnej).

Zdjęcie sądu zdj. 025

Powstała Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa oraz Kółko Rolnicze. Założycielem Towarzystwa Sportowego "Sokół" i Towarzystwa „Lutnia" był dr Stanisław Gutkiewicz. W latach trzydziestych przy cmentarzu wybudowano boisko piłkarskie.

Zdjęcia drużyny piłkarskiej Sokół - zdj. 026 i 027

Mimo kryzysu i braku funduszy dość szybko postępowała odbudowa miasta. Powoli rozwijało się rzemiosło i handel.

Władze miasta zleciły opracowanie "Projektu Regulacji i Zabudowy Miasta", który ukończono w marcu 1924 roku (odpowiada to Miejscowemu Planowi Zagospodarowania).

Planu Miasta zdj -.028.

Duże znaczenie dla mieszkańców miało otwarcie w 1924 roku kolei wąskotorowej łączącej miasto z Warszawą. W 1935 roku linię zmotoryzowano i poszerzono tory. Była to linia prywatna zbudowana z udziałem dużych właścicieli ziemskich z okolic Nowego Miasta i Grójca. Korzyści z jej uruchomienia mieli przede wszystkim hurtownicy i wielcy producenci rolni.

Zdjęcie stacji kolejowej - plik 029

W 1934 roku oddano do użytku nowy most na Pilicy, co umożliwiło utworzenie linii autobusowej łączącej Łódź z Radomiem i Lublinem. Nowe Miasto stało się węzłem komunikacyjnym, z którego ludność miasta, okolicznych wsi i zapilicza uzyskała wygodny dojazd do dużych ośrodków miejskich (Warszawa, Łódź).

Ważnymi wydarzeniami w życiu miasta były wizyty prezydenta Ignacego Mościckiego:

Wizyta Prezydenta Mościckiego w Nowym Mieście zdj. - 030

Prezydent Ignacy Mościcki otwiera most w Nowym Mieście zdj.030A

Autobus – zdj.- 031

Stacja benzynowa.zdj. - 032

Święto Żołnierza 2 Dywizji Kawalerii 15 sierpnia 1933 roku.

. Święto Żołnierza zdj.- 033

Po okresie wielkiego kryzysu lat 30 miasto nie osiągnęło liczby mieszkańców sprzed I wojny światowej.

W dni 1 września wybuchła II wojna światowa, rano w dniu 8 września 1939 r. Niemcy wkraczają do Nowego Miasta.

Źródła:

„Powiat Rawski” – oznacza „Powiat Rawski Zarys dziejów do końca 1973 r.”
Praca zbiorowa, wydanie PWN Łódź 1975 rok.

„Dzieje Nowego Miasta”- „Dzieje Nowego Miasta nad Pilicą” praca
zbiorowa 2011 r. Nowe Miasto nad Pilicą.

Zdjęcia: 003, 003A - Archiwum Państwowe Grodzisk Maz.

015 – Archiwum Państwowe Tomaszów Maz.

022 - „Bramy Nieba - Bożnice drewniane”. N. K. Piechotkowie,

030, 030A, 033 - Narodowe Archiwum Cyfrowe.

Pozostałe zdjęcia pochodzą ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Nowym Mieście nad Pilicą.

Opracowanie Towarzystwo Przyjaciół Nowego Miasta.

Tel. Kontaktowy 604578182

E mail – makrzydz@wp.pl